

MATERIÁLY

VIERA ŽEMBEROVÁ

**DVE SPISOVATELKY ASPEKTU – Z PÍSANIA ETELY
FARKAŠOVEJ A JANY JURÁŇOVEJ****Abstrakt**

Zámer kontaktu s najnovšou tvorbou dvoch prozaičiek feministickej literatúry smeruje k vymedzeniu ústredných poznávacích stratégií vyhranených autoriek, z ktorých Farkašová sa uzatvorila do látky, tematiky aj problému mravného a myšlienkového vyrovnania sa s rodinnou empiriou a s faktom bolesti, neporozumenia aj smrti. Juráňová má širšiu látkovú aj tematickú základňu, obmieňa historickú postavu a historické spoločenské reálie s literárnou postavou, hľadá hodnotiaci postoj ženskej postavy k anonymite mesta aj jej straty na vidieku, uprednostňuje samotu, osamelosť a dôstojnosť v činoch svojej ženskej literárnej postavy.

Abstract**TWO WOMEN WRITERS ASPEKT OR FROM WRITINGS BY ETELA FARKAŠOVÁ
AND JANA JURÁŇOVÁ**

The intention of contacting with the latest work of the two women prose writers of the feminist literature leads towards the determination of central cognitive strategies of well-defined women authors of which Farkašová is closed into the subject, theme and the problem of copying with the family empiricism, the fact of pain, misunderstanding and death in morality and reasoning. Juráňová has broader subject and thematic bases, she substitutes a historic character and historic social reality for a literary character, looks for the evaluating attitude of a female character to the anonymity of the city and its loss in rural environment, prefers solitude, loneliness and dignity in the acts of her female literary character.

Kľúčové slová

autorka ■ žáner ■ próza ■ tematizovanie empirie ■ beletrizovanie kultúrnej reálie ■ ženská postava ■ život ■ smrť ■ sociálne prostredie

Key words

female author ■ genre ■ prose ■ thematisation of empiricism ■ fictionalized cultural realities ■ female character ■ life ■ death ■ social environment

Spisovateľ nemôže písať o nikom inom, len o sebe.

Rudolf Sloboda

Autorky, ktoré debutovali v posledných desaťročiach minulého storočia¹ spravidla krátkymi prozaickými žánrami obnovili prítomnosť literárnej postavy v role emancipovanej ženy, exponovali jej sociálny mikrosvet a intímny vnútorný svet, a tie sa naviazali na problémy odvíjané z vertikalizovanej osobnej krízy protagonistky, spravidla subjektu nevybočujúceho z noriem spoločenskej a intímnej prítomnosti.

Autorky emancipovali svoju ženskú postavu na pozadí exteriéru rozporov „veľkého“ sveta, do ktorého ju zapojili tak, že sa postava v epicentre témy a ústredného problému ukotvila vo svojej spoločenskej a osobnej societe, pritom podmienkou problému nemusí byť iba neharmonická rodina a súkromie. V literárnom a spoločenskom živote pôsobia prozaičky z Aspektu² svojou tvorbou a nazeraním na umenie vyhranene, sú to literárne poučené autorky, majú vyprofilované „rozprávačské“ dielne, ktoré zo svojho odborného vzdelania a profesie prinášajú látku a do prozaickej výpovede osobitú tematiku, ale predovšetkým noetiku voči látke i tematike. Navyše zo svojho nazerania na svet a na jeho hodnoty zas tvarujú nejednoznačnú, spravidla zvnútornenú ženskú literárnu postavu.

V látkovom podloží slovenskej prózy posledných desaťročí minulého storočia prežíva inovovaná tradícia rodiny ako zložitého spoločenstva, s ktorým sa tradične spája istota, emócia, mravnosť, spravodlivosť, obetavosť a súdržnosť. V téme sa komparujú aj diferencujú rozličné vzťahy, ich fungovanie a funkcia v „modernej“ rodine. V sujete sa presadzuje do seba zovretý a na seba sústredený subjekt v komplikovanom vzťahu ani nie tak k svojmu tradične sociálne, citovo i pragmaticky organizovanému okoliu, ako k sebe samému, z čoho s odvíja problém individuálnych hodnôt, univerzálneho zmyslu a efektívnosti konkrétneho života.

Ženská postava sa v prozaickom texte prestáva uzatvárať do svojej ženskosti a otvára sa dramaticky, spravidla senzibilne aj strategicky zložitá – nie raz práve svojou nedôverou k svetu, ktorému prestáva emocionálne, vzťahovo a hodnotovo rozumieť –, čím si buď uzatvára cestu po-

¹ Dobová literárnokritická pozornosť a literárnohistorické vymedzovanie zaznamenáva relevantný, poetologicky invenčný a tematicky ozvlášťujúci nástup prozaičiek do literárnej tvorby a literárneho života od konca šesťdesiatych rokov.

² Popri združení Aspekt odkazuje Alexander Halvoník na združenie Femina, zbližuje ich „obrana ženskosti“, ale uchopenie problému rodovosti ich vzdáľuje, s. 573. In: *Imrich Sedlák a kolektív: Dejiny slovenskej literatúry II.* Martin: Matica slovenská, Bratislava: Literárne informačné centrum, 2009.

rozumenia okolitého mikrosveta voči sebe, alebo sa narúša (seba)dôvera v identitu svojho Ja a postava či rozprávačka sa zmieta v kaleidoskope uplynulého či prítomného osobného času, v jeho komplikovaných i náhodných obsahoch a v zobrazeniach „istých“ (mikro)celkov v exponovanej zmyslovej a citovej pamäti postavy.

Kultúrna a živá autorská prítomnosť prozaičiek mení profil literárneho života nielen svojou početnosťou, generačným prierezom, ale azda najviac stratégiu svojho tvorivého a kultúrneho konceptu. Popri línii tematicky dostredivej, výrazne naklonenej vzťahovej emotívnosti, dominancia narátorky alebo postavy a im strategicky podriadenej „príbehovosti“, ktorej nechýba široká a členitá čitateľská recepcia, ale aj vydavateľská podpora, sú v hodnotovom podloží modernej slovenskej prózy zaujímavé tie prozaičky, ktoré sa tematicky a problémovo upäli na svoju, nielen osobnú, skúsenosť, pamäť, impresívne prijímanie obsahov uchovaných v pojme život. Zo života svojho či „toho z druhej ruky“ tematizujú javy, udalosti, vzťahy, konfrontujú subjektívne ja voči tomu istému ja, ale už v inej sujetovej pozícii, aby sa utvorila a potom navrstvovala kríza, ktorá smeruje k verdiktu s riešením, ako existovať a neživoriť v tieni svojej osobnej minulosti, ako prosto žiť so sebou samou. Táto ponorná cesta návratov do osobného či rodinného života nesmeruje do lákajúcich sujetových a fabulačných konštrukcií, a to preto, lebo takmer jednosmerne spočíva iba vo vertikálite naliehavej otázky a v schopnosti prijať vlastnú existenciu nie v jej zmene alebo premene. Lenže to – vo vzťahu k objektívnemu a literárnemu času – nie je uskutočniteľné, ale môže sa prejavovať porozumenie voči tomu, ako problém zachytený v tematike vymedzí postavu a narátorku ako návod na uzrozumenia sa na tom, čo život je, kým voči svojmu a iným životom sme, či by sme mohli či mali byť, keby...

Aj človek má dve strany.

Etela Farkašová

Prítomnosť Etely Farkašovej v literárnom živote³ patrí k rešpektovanej konvencii prepojenia academickej profesie, autorskej tvorby, kultúrnej publicistiky, recenzistiky, prekladovej tvorby, osobnostného prepájania

³ „*Etela Farkašová (1943) nadviazala na svoje psychologické vnáranie sa do psychiky dievčat a žien, ktoré dostáva čoraz filozofickejšie rozmery vrátane odmietania produktov konzumentského veku a exponovania smrti ako kritéria hodnotenia ľudských vecí [...].*“ Citované z textu Alexandra Halvonika, s. 565. In: SEDLÁK, Imrich a kolektív: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Martin: Matica slovenská, Bratislava: Literárne informačné centrum, 2009.

tvorby a recepcie inonárodnej tvorby do domácej kultúrnej praxe i mimo jej rámec.

Početnosť prozaických titulov zaplňa autorskú biografiu Etely Farkašovej príbehmi, pre ktoré sa určujúcimi stali látka bliženeckého života v rodine, v osobných vzťahoch, s autonómnym literárnym Ja. V literárnom texte si táto stratégia vyžaduje narátorku, ženskú postavu, kompozičný rámec s literárnym časom, literárnym priestorom a osobným nepokojom, hodnotiacou a hodnotovou pointou. Tematizovanie nepokojnej alebo situáciou znepokojenej intímnej pamäti, subjektívneho zážitku s latentným obnovovaním dominantnej témy z tenzijného vzťahu a v jednostranných návratoch k nemu medzi jedinou dcérou a osobostne vyhranenou matkou. Hĺbkovosť traumy, naliehavá výzva zorientovať sa v tom, čím si navzájom boli, čo s matkou odchádza a dcéra sa (sekundárne a z druhej ruky) dopátrava z jej životných tajomstiev, poskytuje obnovované variácie na vzťahy nielen k osobným dejinám matky, ale aj k otcovi, sociálnemu prostrediu, k dôsledkom zo zdravotných excesov, ktoré musí žena, mladá matka prijať, ak je nimi navždy poznačené jej dieťa a znášať, či skôr porozumieť dôsledkom, ktoré tento zásah prináša. Tátko vymedzená, ale od jednej prózy po tú ďalšiu vertikalizovaná, navyše v naračne ustálených a opakovaných variáciách sa vyhraňuje na rozprávačské návraty vždy s hlbším ponorom do toho miesta bolesti, utrpení, skrivodlivosti, vzdoru a rezignácie v postojoch senzibilného subjektu, ktoré rafinovane obnovuje a nie raz až sebazničujúco rozširuje o nové, ďalšie, krutejšie prežitie toho, čo život vo svojej strohosti už dávno dokonal a uzavrel (smrť, choroba, rozvrat rodiny).

Farkašovej stratégia narácie sa uvoľňuje aj voči žánrovej tradícii poviedky a novely. Ide o strategický zámer, ktorým sa žánrová forma otvára intenzite emotívneho reflektovania toho, čo si žiada jednostranne utváraný sujet a torzovité reťazenie myšlienky o vine, smrti, nevedomosti. Postava, v tom spočíva paradox medzi ňou a postavou pri ich senzibilnom a emotívnom vyrovnávaní sa s osobným problémom, pointu spravodlivosti „vymaže“, čo naznačuje, že zámer rozprávania skutočne nespočíva vo vyhľadávaní vinníka. Naopak, už je z toho strategický zámer autorky, prostredníctvom narátorky alebo postavy sa spevňuje sujetová schéma, v ktorej možno obratne nájsť, alebo do nej včleniť, navrstviť, ale neustáliť sa na poznaní, ktoré (ne)vie dať odpoveď na nevyslovenú (nielen existenciálnu) otázku, prečo to bolo práve vtedy a iba takto? Sujetová schéma, ktorá latentne utvára podložie Farkašovej próz, počíta s rolou matky a dieťaťa. Pritom v znásobenej variácii môže ísť o postavu večného chlapca Fedora z prózy *Reprodukcia času*, aby sa k vzťahu matky

a chorého dieťaťa bez výraznej strategickej obmeny vrátila prostredníctvom postavy Marcela so zákulisím výtvarníckeho sveta v póze *Vernisáž*⁴, alebo v pozoruhodnej postava mladej vzdelanej ženy G [...] ⁵, či do subjektu zovretej rekonštrukcie vzťahu v zápisoch s časťou chronologických dátumu v záznamech v próze *Po dlhom mlčaní*⁶ aj v naliehavej sebaspytujúcej rekonštrukcii dotyku života a smrti, lásky a vzdoru, pri porozumení dočasnosti a konečnosti vrtkavého medziľudského dotyku, čo so sebou prinesie a odnesie odpočítavajúci čas zo života v *Stalo sa*⁷.

Návratnosť témy, variácia problému, nemenná identita literárne zovretého subjektu, schematizované podriadenie nezachytiteľnej fabuly, pevne utvorená rola narátorky alebo ženskej postava si v prózach Farkašovej vysťahujú, a to sa nemení v súbore siedmich textov, ktoré vyšli pod názvom *Na rube plátna*⁸. A predsa v tomto titule si treba povšimnúť, možno si osvojiť ako inštrukciu autorky adresovanú (najskôr) čitateľovi, no pravdepodobne aj v stálosti jej nazeracích variácií na život žitý monologicky, akosi zvnútra, ktoré zovreli Farkašovej prozaickú tvorbu do konštrukcie: „Fatalizmus jej nebol nikdy blízky, verila, že záleží na človeku, čo zo seba spraví, že život je alebo aspoň by mal byť projektom, ktorý sa postupne realizuje, jej viera sa v minulých rokoch vcelku potvrdzovala, strašidlo neoblomnej osudovosti, proti ktorému sa nemožno vzbúriť, ju viac-menej obchádzalo, až teraz vystrčilo rožky, po niekoľkých stranách cudzieho príbehu knihu zatvorila, chvíľu ju ešte podržala v rukách prekrížených na lone, potom ju vložila do tašky, nedalo sa utiecť pred vlastnými myšlienkami.“⁹

„Ak si uvedomíme, že písomnému vyjadrovaniu sa dnes už nedá vyhnuť, treba si položiť otázku, ako to chceme urobiť a čo chceme dosiahnuť. Kto má nad všetkým kontrolu? Ako získať kontrolu? Kedy je text dobrý a kedy zlý?“

Jan Svenungsson

⁴ FARKAŠOVÁ, Etela: *Na rube plátna*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2013, s. 22–33.

⁵ FARKAŠOVÁ, Etela: *Záchrana sveta podľa G*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2002.

⁶ FARKAŠOVÁ, Etela: *Po dlhom mlčaní*. Bratislava: Aspekt, 2001.

⁷ FARKAŠOVÁ, Etela: *Stalo sa*. Bratislava: Aspekt, 2005.

⁸ FARKAŠOVÁ, Etela: *Na rube plátna*, 2013, súbor próz: *Olivia, možno aj ktosi iný, Vernisáž, V električke, El camino, jedna z ciest, Na rube plátna, Pukliny, Hodiny lietania*.

⁹ FARKAŠOVÁ, Etela: *Na rube plátna*. Op. cit., s. 72.

V naznačení vývinového pohybu a v zámere usporiadať pohyby v aktuálnom literárnom živote a v literárnom prostredí vymezil Alexander Halvoník¹⁰ „v prehlbujúcej sa individualizácii tvorby“ (parafrázujúc) v myšlienkovu nehomogénnych a časovo ťažko ohraničiteľných tendenciách „medzi dvoma pólmi, ktorými sú fantastické žánre a žánre literatúry faktu“ aj inštitucionalizujúce sa feministické hnutie s feministickou literatúrou, ktorá „svoje subjekty zatiaľ stavia predovšetkým na racionálnom búraní rodových stereotypov“¹¹. Do autorského zázemia feministickej literatúry¹² včlenil Halvoník, vedľa Etely Farkašovej obdobne všestrannú Janu Juráňovú¹³. Aj v jej autorskom životopise sa zaznamenáva nielen početnosť vydaných knižných titulov, ale podnetné a svojím zámerom i poznávacou ambíciou také vyrovnávanie sa s kultúrnymi mýtmi, či s morálnou konvenciou prirodzených súčastí ľudského života, aké bývajú aj v rodinnom prostredí uložené v poličke s nápisom, o tom sa deťom nepatrí a rozhodne nemá „hovoriť“¹⁴. Takto sa čitateľsky úspešne uviedli aj v literárnom živote a v kultúrnej praxi Juráňovej postmoderne rozprávky, výpravy za vznikom ľudského života a tvorba pre javiskovú produkciu,¹⁵ ale aj genologická nestálosť a recepčná otvorenosť jej tvorby.

Tvorba Juráňovej má odlišný látkový aj poetologický pôdorys ako prozaické texty Etely Farkašovej. Tematika ženskosti, vzťahu matky a dieťaťa, života v samote, osamelosti a odcudzenosti z osobnej vôle i vlastného stereotypu života a jeho obsahu, ich spája i oddeľuje. Juráňovej uchopenie príbehu ženskej literárnej postavy v rozličnom veku, odlišnej

¹⁰ Alexander Halvoník, s. 572–573. In: SEDLÁK, Imrich a kolektív: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Martin: Matica slovenská, Bratislava: Literárne informačné centrum, 2009.

¹¹ Alexander Halvoník, s. 573. In: *Ibidem*.

¹² Alexander Halvoník, s. 573, okolo časopisu a vydavateľstva Aspekt pripomína aj Janu Cvikovú, Inge Hrubaničovou, Uršulu Kovalyk. In: *Ibidem*.

¹³ Jana Juráňová (1957).

¹⁴ *Iba baba*, 1999; *Bublíny*, 2002; *Babeta ide do sveta*, 2003; *Ježibaby z Novej Baby*, 2006.

¹⁵ JURÁŇOVÁ, Jana: *Hry*. Bratislava: Divadelný ústav, 2014. Edícia Slovenská dráma (271 s.). Do publikácie *Hry* (2014) boli zaradené texty *Salome*, *Misky strieborné, nádoby výborné*, *Tajomstvá Trúdy H.*, *Topenie žiab*, *Reality snov*, *Medzi zrkadlami a hviezdami*, *Sochárka Camille Claudel*, *Zbombarďte kráľa aj vojačikov smiechom*. V publikácii *Hry* (2014) na s. 264 v Súpise inscenácií vymenúvajú uskutočnené realizácie textov *Ako Lukáš hľadal Vianoce* (1986), *Téma Majakovskij* (1987), *Misky strieborné, nádoby výborné* (1997), *Sarkofágy a bankomaty* (2009), *Reality snov* (Za zrkadlom našich životov, 2011) a *Ilona, žena Hviezdoslavova* (2014). Čitateľ ocení Bibliografiu, ktorá dopĺňa ohlasy na jednotlivé javiskové realizácie textov, s. 265–267.

sociálnej ukojenosti, racionálneho a pokorného zvažovania osobnej roly v životoch a žitých príbehoch iných, vždy v dostredivej, nie raz však obranárskej pozícii voči sebe, má kompozičné rámcovanie, ktoré zospoločensťuje jej postavu. Pre autorku sa stáva podstatná literárna postava ako nástroj na presadenie (osobnej) vôľe, alebo aspoň (klamlivej, naivnej) predstavy o presadení, či uchránení svojej dôstojnosti a autonómnosti voči svojmu okoliu. V tomto strategickom zámere spočíva autorkina nazeracia náklonnosť voči literárnej postave, od ktorej si uchováva odstup tým, že neodmieta realie dotvárajúce jej existenciu v neliterárnom kontexte¹⁶. V inej súvislosti, mysliac na spoločenský čas a jeho obsah, utvorí prozaička také literárne postavy so všednými osobnými príbehmi, v ktorých sa zrkadlia desiatky iných, ďalších, podobných žensky uchovaných prežitkov, vzťahov a prežitých životov, aké predstavila v spoločensky aktualizovanom texte *Orodovnice*¹⁷. Žánrový príklon k širším naračným plochám využila v *Nevybavené záležitosti*¹⁸ a znova si látku i tematiku našla v neliterárnej skutočnosti holokaustu, v rekonštrukcii dejinného a literárneho času a v konštrukčne premyslene organizovanom príbehu o pátraní v minulosti aj hľadaní v súčasnosti po žene z obrazu.

Prostredníctvom činov a vytrvalosti jednej literárnej postavy zasiahne ako v reťazovej reakcii na podnet nespočítateľné množstvo tých, ktorí musia, skutočne musia reagovať na sugestívne oslovenie po dočítaní textu o známej básnikovej žene aj o žene neznámej na portréte a tej, čo ich príbehy rekonštruje po jednotlivostiach a detailoch, vyhľadávaním maličkostí, detailov v nájdených zápisoch, lístočkoch, denníkoch, listoch, spomienkach pamätníkov. Výsledok sa mení na spoločenskú dejinnú a kultúrnu pamäť, ale azda väčšmi na mravnú ľudskú záťaž. To ony si žiadajú odpovede, teraz už nie na otázky prečo a načo, ale ako sa to vôbec mohlo stať, že človek zradil a zničil iného človeka a ako s tým možno, či môžeme žiť, keď to „tu“ nie tak dávno bolo a v ozvene, v portréte ženy,

¹⁶ Ilona Országová, manželka P. O. Hviezdoslava v próze *Žila som s Hviezdoslavom* (2008).

¹⁷ JURÁŇOVÁ, Jana: *Orodovnice*. Bratislava: Aspekt, 2006. 245 s. Autorka objasňuje názov textu a rolu ženskej postavy takto: „*Ženy sú orodovnice. Alebo kradnú mužov iným ženám, alebo sú krkom, čo hýbe hlavou, i keď veľmi dobre vieme, že je ľahšie pohnúť čímkokoľvek iným než takou hlavou. No a tie ostatné sú orodovnice*“. Ak sa zamyslíme nad týmto objasnením, azda sa dá premeniť aj na dva statusy života: týraná a mniška, všetko medzi tým sú útržkové hľadania svojho miesta v rodine, vo vzťahu, medzi rovesníčkami tak, aby sa uchovala aspoň štipka osobnej dôstojnosti pred sebou samou.

¹⁸ JURÁŇOVÁ, Jana: *Nevybavené záležitosti*. Bratislava: Aspekt, 2013.

žije s nami aj „teraz“, len ten druhý má inú farbu pleti a spoločnosť má s ním a jeho chápaním života zložitú skúsenosť.

Vďaka detailným a návratne využívaným opisom spomaľované typologické či sujetové podložie viacerých ženských príbehov (narátorka, žena z portrétu, rómske ženy) má odlišnú štruktúru z vnútorného napätia v kompozične rafinovane utváranej próze s navrstveným názvom *Nevybavená záležitosť*. Gradovanie všeľudskej i osobnej vojnovnej tragédie sa organizuje v kompozične premyslene utváranom tajomstve jednotlivca aktualizovaním pomôcok „z druhej ruky“ (nájdené písomnosti), čím sa postupne formuje príbeh židovskej rodiny vo vojnových rokoch, aby sa na jeho pozadí zachytili živé obludnosti medziľudských vzťahov v modernej, civilizovanej prítomnosti.

Opisnosť, zvnútorňenie monológu, príbeh kompozične rámcovo rekonštruovaný post factum zo všetkého, o čom sa v texte dohovára sama so sebou a s časom Ilona Országhová. K tomu patria ilustrácie jej úsilia pomenovať seba, späťne utvárať osobnú identitu v identite dobovej spoločnosti a pomenovať svoju rolu variováním aj opakovaním na viacerých miestach tých istých situácií dokonca v tej istej štylizácii protagonistkinej monologickej výpovede. To všetko smeruje k žene a jej sebareflexii o tom, čo bolo, kto bola, ako si to ona pamätá, čo si želá ona vo svojej uzavretosti, mlčaní, spomínaní, aby sa v spoločenstve uchovalo o manželke básnika Hviezdoslava. V podloží unaveného, chvíľami torzovitého rozpamätávania sa počíta v stratégii textu s tým, že slovenskému čitateľovi nie je cudzí kultúrny a spoločenský kontext z prelomu dvoch storočí, v ktorom Hviezdoslav žil a tvoril. Napokon odkazmi na národného básnika, na jeho miesto v národe i jeho kultúru, ohlas jeho poézie v českom vzdelateľskom prostredí (motív pripravovanej inštalácie busty Hviezdoslava v Prahe) napovedá, že vo vzťahu ku kultúre ako subjekty zaujímame personalistické hľadisko¹⁹ a Ilona Országhová ako jednotlivec za horizontom vlastného života sa správa ako bytosť, ktorá svetu, ktorý ju obklopuje, hovorí nie, kým príroda sústavne hovorí áno. Ako to už býva, všetko je inak a túžba nebyť zabudnutá, nevytrátiť sa ako kulisa iného života, ju v autorkinom výklade vedie k novej (cudzej) identite, k priezvisku, ktorým sa mystifikácia navrstvuje a stáva sa Ilona nedôverhodná, keď sa podpíše v liste do Prahy: „Vaša Hviezdoslavová“²⁰.

¹⁹ HVOZDÍK, Stanislav: *Psychologické pohľady na edukáciu a postmodernizmus*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2001, s. 114.

²⁰ JURÁŇOVÁ, Jana: *Žila som s Hviezdoslavom*. Bratislava: Aspekt, 2013, s. 188.

Fakt, že sa autorka dotkla látky a témy, ktorá má exponované miesto v národnej kultúrnej mýtotorbe, predovšetkým v objektivite poznania literárnej histórie, má svoj vlastný život v dokumentoch, archívoch, v odborných i popularizačných prácach, ju muselo limitovať pri rozhodovaní sa, aká bude jej literárna postava Ilony Novákovej Országhovej. Stratégia autorky sa ustálila, veď si to vyžiadala literárnohistorická verifikácia osoby a tematiky, na rozštiepení sa faktu a fikcie. V rozprávaní, v ktorom sa prostredníctvom kategórie literárneho času z komorne navrstvovaných a detailom aj príbehovou jednotlivosťou dotváraných posunov v básnikovom i rodinnom čase. Vtedy, keď sa návraty k tomu, čo bolo, zabývajú v rozpomienkach na básnikových rodinných príslušníkov alebo ďalších tvorivých súčasníkov, sa návraty protagonistky ukotvia pri opakovaní faktov o veľkom básnikovi, nechajú vstúpiť do rozprávania neliterárnych členov rodiny Országhovcov. Tieto okrajové postavy majú verifikovateľné rodné mená Országhových súrodencov, synovcov a neterí. Navyše nechýba pripomenutie literátky s pseudonymom Podjavorinská, jej príbuzného L. Riznera, mihne sa aj Nádaši (Jégé), básnikova matka i strýko z rodiny Medzihradských, ožije nevľúdnosť ďalšieho mýtu národnej politiky, kultúry, literatúry a dobového rusofilstva, ale aj znalca dobovej výtvarnej scény baťka Vajanského, jeho ženy Idy. Pritom aj on vystupuje pod pseudonymom, ale jeho rodičovská genéza si uchová priezvisko Hurban. Rozpomienka na citový vzťah žien a slovenskí romantici sa musí pristaviť pri L. Štúrovi. Vznikne situácia, keď si protagonistka spomenie na svoje stretnutie s Vajanského ženou Idou a uvažuje, či nepôsobia obidve ako sivé, hoci osobne alter ego vedľa svojich oslavovaných životných partnerov. Aktualizácia dolnokubínskej Čaplovičovej knižnice má hodnotu výpovede o miere povedomia a o procese kultúrnej i národnej civilizácie našich predkov, ale stáva sa aj súčasťou nástrojov vytvárania národnej kultúry, a to súvisí jednak s exponovaním a personalizáciou konkrétneho jednotlivca a potom s uskutočnením jeho zámerov, s kladením odpovedí na to, ako sa vyrovať so zložitým svetom, čo básnik Hviezdoslav svojim literárnym dielom zosobňuje natrvalo na poste stálice v národnom „panteone“ umenia.

Prečo sa od mena a priezviska v Iloniných spomienkach ustúpilo pri opakovaných rozprávaniach o pražskom profesorovi (Albert Pražák), prečo sa tak stalo pri spisovateľke, ktorá bola spoločníčkou jej menovkyne v Dolnom Kubíne (Božena Slančíkova Timrava, Stretnutia)? Dúnu atmosféru malomesta, neistotu protagonistky pri hľadaní a formovaní svojej roly obetavej manželky i seba ako bezdetnej ženy a toho, čím v živote kohosi bola, vtiahlo do seba zvnútorňovanie ohľaduplného, ale

predsa len jednostranného „prehrabávania“ sa v tom, čo si pamäť zachovala a čo stráži žena po zenite vo svojej utiahnutosti od okolia a v dobrovoľnej samote. Pointa pre protagonistku i čitateľov ostáva asi rovnaká: bola ženou toho, kto nechcel byť zabudnutý, a to si osvojila aj ona. Juráňová ponúka text, ktorý by mal byť súčasťou užitočného čítania odvrátenej strany dejín národnej kultúry a literatúry. Azda aj preto, lebo v kultivovanej výpovedi zachytila proces rozpadu života prežívaného ako hľadanie vôle na sebacharakteristiku a na rekonštrukciu svojho celoživotného vývinu a utvárania svojho ja v tieni dobových sociálnych a spoločenských procesov²¹. Istotou jej ostáva však len poznanie, ktoré jej rozpomienky neposunuli z miesta, veď „*Tí, čo ju poznajú, vedia, že prežila svoj život s ním, s najväčším slovenským básnikom. [...] Čas beží, tak ako tie polia za oknom vlaku. Beží a čoskoro bude v cieľi. Jej čas. Zostalo jej ho málo a nestihne všetko, čo by chcela.*“²²

Linearita postupného utvárania príbehu sa istí stopovými prvkami procesov postupného prežívania obnovovaných, hoci upravených či naviňných zážitkov do želaní i rozhodnutí, do ktorých vstupuje ňou znútornený nesúlad s okolím, rodinou, ale aj neústupová osobná kríza, tá predovšetkým. Čím sa protagonistka výraznejšie identifikuje so svojou skutočnosťou a súčasnosťou, tým sa ráznejšie prejavuje jej frustrácia z reality a jej dôsledkov. Stres nemusí živiť len ekonomický problém, či tenzia zo vzťahu s blízkymi, či s tými z okraja jej všedného dňa. Pre Juráňovej prózy posledných rokov ostáva podnecovateľom nepokoja a nespokojnosti stav byť žena a ženská. Na záťaž rodového „bremena“ sa nič nemení azda aj preto, že sa nedá vymeniť poslanie, za ktorým (si) stojí príroda.

Subjekt protagonistky v Juráňovej aj Farkašovej próze sa dostáva a zotrúva v osobnej kríze, ktorú podnecujú a udržiavajú „mechanizmy“ osobnej citovej pamäti. Za nimi postáva pokušenie (ná)tlaku vlastnej minulosti a pokusy uniknúť pred vlastnou (ustálenou) realitou. Zraniteľný, zranený a zraňovaný subjekt ženy v čase, ktorý ju mení na solitérku s mravnými (seba)krízami, ju ponecháva na trasovisku želaní i odmietania konečne presvedčivo poznať seba samú a svoj odraz vo svete iných. Racionálne poznanie osobného, ale kedykoľvek a za vhodných podmienok prenosného problému ich protagonistky paralyzuje práve vo všestrannej ženskosti, vo výpravách limitovaného ženského subjektu k sebe.

²¹ HVOZDÍK, Stanislav: *Psychologické pohľady na edukáciu a postmodernizmus*. Op. cit., s. 112, 113.

²² JURÁŇOVÁ, Jana: *Žila som s Hviezdoslavom*. Op. cit., s. 187.

Literatúra

- HVOZDÍK, Stanislav: *Psychologické pohľady na edukáciu a postmodernizmus*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2001. 343 s.
- SEDLÁK, Imrich a kolektív: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Martin: Matica slovenská, Bratislava: Literárne informačné centrum, 2009.

Umelecká literatúra

- FARKAŠOVÁ, Etela: *Po dlhom mlčaní*. Bratislava: Aspekt 2001. 155 s.
- FARKAŠOVÁ, Etela: *Stalo sa*. Bratislava: Aspekt, 2005. 189 s.
- FARKAŠOVÁ, Etela: *Na rube plátna*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2014. 212 s.
- JURÁŇOVÁ, Jana: *Orodovnice*. Bratislava: Aspekt, 2006. 245 s.
- JURÁŇOVÁ, Jana: *Žila som s Hviezdoslavom*. Bratislava: Aspekt, 2013. 195 s.
- JURÁŇOVÁ, Jana: *Nevybavené záležitosti*. Bratislava: Aspekt, 2013. 148 s.

prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.

Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
viera.zemberova@ff.unipo.sk

